

Универсалните основания за извънтериториалното действие на някои закони

Теодора Йовчева

The Universal Reasons for Extraterritorial Application of Some Laws: The paper aims to find the reasons for the application of some international legal regulations on the part of sovereign state with regard to foreigners, committed crimes without connection with the state, out of the state territory.

Key words: Application, International criminal court, international law, norms ius cogens, jurisdiction, principle, state, universal.

ВЪВЕДЕНИЕ

Животът на международната общност често е съпътстван от значими проблеми и сътресения, израз на многообразни, трайно присъстващи, или спонтанно появили се различия и/или противоречия между отделните участници в международните отношения. Тези проблеми са фактическите основания, които убедително налагат търсенето на общовалидни, универсални решения, които да изградят основите на сътрудничеството между държавите. В подобни случаи стремежът на държавите да намерят единен отговор на въпросите, представляващи общ интерес за голяма част от тях, намира израз в съгласуването на универсални международни правила.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Тъй като в системата на международното право не съществува единна централизирана власт, нормите, които имат императивен характер и са част от многостранни международни договори, обикновено засягат проблеми, изискващи опосредстван контрол от държавите. Националният законодател на всяка държава осигурява прилагането на международните договори, търсейки баланса между тях и особеностите на националната правна система; той изгражда съобразена законодателна рамка в съответната предметна област, чието предназначение е не само да осигурява съответствието с договорните изисквания, но и да мобилизира властовия ресурс за изпълнението им от страна на гражданите и другите лица на територията на държавата.

Има случаи, в които държавата трябва да се ангажира с мерки, които надхвърлят националния интерес, защитата на вътрешния правов ред и отговорността към собствените граждани, определящи традиционните рамки на юрисдикцията ѝ. В тези случаи разширяването на юрисдикцията на държавата е възможно чрез разширяване на териториалния обхват на действие на собствените ѝ закони. В определени случаи това става чрез приложението на т. нар. „универсален принцип“ за действие на закона в пространството, известен още като принцип на международното сътрудничество в правната сфера. Примерите за него са предимно от областта на наказателното законодателство и се свързват с последиците от действието на определени международни договори.

Утвърдено е мнението, че държавата разпростира действието на своя закон зад пределите на територията си, ако това произтича от международен договор (напр. участниците в Конвенцията на ООН по морско право приемат задължението да се борят с пиратството в открито море, без значение какъв е флагът на съда, нито какво е гражданството на пиратите, или на потърпевшите!). Конституирането на принципа в националните правни системи е свързано с етапа на универсализация на международното право и наложилите се правила на междудържавно общуване. От друга страна обаче, универсалните принципи и норми на международното право (най-общо формулирани в универсални международноправни актове), разглеждани в тяхната цялост, не обосновават „универсалния принцип“ на действие на закона в

пространството. Той най-често се разполага в предметната област на наказателното право, при това - в конкретен национален правен акт, чрез който е необходимо да бъде гарантирана най – висока степен на защита на определени ценности. Независимо, че тези ценности, схващани като общочовешки интерес, са залегнали в т. нар. „универсални принципи“ на международното право и в съдържанието на конвенции с широка представителност, универсалният принцип на действие на закона в пространството по основанията си и по функцията си не припокрива изцяло тяхното съдържание. Той по-скоро осигурява санкционна защита по отношение на определени международни договорни правила, организирана в рамките на националната правна система, с цел да се ползват ефектите на правнопринудителната власт, характерна за държавата. Става въпрос за различни, макар и свързани, правни категории. Едната има отношение към договорната воля на международно ниво, а другата – към законодателната воля на национално ниво. Сами по себе си универсалните принципи на международното право могат да аргументират международноправна компетентност на определена институция във връзка със спазването им от държавите - „универсална юрисдикция“. В редки случаи те могат да доведат до прилагането на международна юрисдикция по отношение на лицата. Универсалният принцип на действие на закона в пространството кореспондира с тази хипотеза. Включването му в законодателството е отзвук на международноправната намеса по отношение на лицата, нейна функция. Принципно той може да обоснове само пространственото действие на национален правен акт, чийто прерогатив са мерките спрямо лицата, свързани с държавата или имащи досег с нейната територия. Тези лица биха могли не само да се оказат на територията на държавата, но и деянията им да засягат нейните интереси (които са част от всеобщия интерес!).

Като непосредствен източник на кодификацията на универсалния принцип се приемат Женевските конвенции от 1949 г.[6]. С приемането на Римския статут (1998 г.) и създаването на Международния наказателен съд (2002 г.) възниква и първата постоянно действаща международна съдебна институция, разполагаща с компетентност по отношение на най-тежките престъпления срещу международната общност. От текста на Преамбюла му става ясно, че юрисдикцията му е предвидена като допълнение към тази на държавите, следователно компетентността на държавите, основана на универсалния принцип продължава да действа паралелно и независимо от утвърдилите се принцип за допълващата юрисдикция на Международния наказателен съд, която не я отменя. Международният наказателен съд не се определя и като по-горна инстанция спрямо националните съдебни институции. Неговата функция се задейства, за да осъществи правосъдие, ако държавите не правят това, т.е. да гарантира мерки срещу безнаказаността[9, 6, 7].

Основанията на универсалния принцип, респ. универсалната компетентност на държавите, към която той насочва, произтичат от различни по предметната си насоченост конвенции. В случаите на нарушаване на техните императивни норми, една държава може да се самосезира с единствения мотив, че извършителят се намира на нейна територия дори когато между нея и твърдяното деяние няма никаква връзка. Според, А. Гиргинов, още с подписването на Резолюцията на Общото събрание на ООН от 3 декември 1973 г. за «Принципите на международното сътрудничество при разкриването, арестуването, екстрадирането и осъждането на виновните за военните престъпления и престъпленията против човечеството», България е поела задължение за преследването на престъпленията против мира и човечеството, изведени като първостепенно основание на универсалния принцип на действие на Наказателния кодекс на Р България – чл. 6, ал. 1, 2[3, 8, 4, 11].

Наблюдава се противоречие сред международната общност, видно от отношението към Римския статут и фактът, че множество държави изобщо не го подписват, отказват участието си като страни по този договор или не го ратифицират след подписа си[1]. Пример за противоречието отношение към универсалният принцип е ка-

зусът с «универсалната юрисдикция по подразбиране», която Белгия възприема на определен етап в своите закони, свързана с мерки извън територията ѝ[11]. В българската наказателноправна теория също има становище, че универсалният принцип обосновава компетентност на съда на държавата по местозалавяне на лицето /лат.: *forum deprehensionis*/. Според А. Гиргинов това е единствената основа, на която би могла да се постави претенцията на България за подсъдност на деянието и за приложимост на универсалния принцип в НК. Такава концепция е залегнала и в Принстъновите принципи на универсалната юрисдикция, според които „лицето следва да е на разположение на съда“ [2, 1, 11].

Когато държавата е субект на международно престъпление, тя носи материална или политическа отговорност, но не може да бъде обект на наказателна (углавна) отговорност. Когато субект на международното престъпление е индивидът, той носи наказателна отговорност, обоснована от нормите на и международното наказателно право, но неговото престъпление е предмет на регулиране и от вътрешнодържавното наказателно право[7]. Следователно универсалният принцип на действие на закона в пространството може да се разглежда от една страна като съотношение между различните национални правни системи, а от друга - като съотношение между тях и наднационалните юрисдикции, предимно в областта на наказателното право.

За разлика от териториалния принцип на действие на закона, универсалният принцип позволява на държавата да упражни своята юрисдикция без да държи сметка за наличието на свързващо звено с конкретния казус. Това означава, че тя има компетентността да осъди извършителя, независимо на чия територия е извършил престъплението, без значение каква е неговата националност[6]. Свързващото звено между престъплението и държавата, претендираща да приложи юрисдикцията си на базата на универсалния принцип, е както с персонален, така и с териториален признак. То се разполага в зоната между допирната точка на извършителя с територията на държавата и естеството на престъплението, което мотивира интереса ѝ да го преследва. Самото присъствие на извършителя на територията на държавата я прави компетентна да упражни наказателната си юрисдикция, мотивирайки се с нарушаване на нормите *jus cogens*[11]

В помощ на теоретичната яснота би могло да се направи терминологично разграничение между „универсален принцип“, „универсална юрисдикция“ и „универсална компетентност“. „Универсалния принцип“ се свързва с обосновката на териториалното действие на националните наказателни закони на някои държави, в това число на България. Уместно е да бъде наричана „универсална юрисдикция“ с допълваща роля спрямо националното правоприлагане компетентността на Международния наказателен съд, но не и тази на държавите. Те могат единствено да осигурят самостоятелно правно основание за включване в териториалното действие на законите си на определени деяния, което би довело до юрисдикция, процедираща само на собствената им територия. Според нас, отделната държава не би могла да има „универсална юрисдикция“, поради ограниченията на чуждия суверенитет. Терминът „универсален принцип“ би следвало да се употребява само относно действието в пространството на националния закон, а терминът „универсална юрисдикция“ - по отношение на компетентността и правораздавателната власт на наддържавни институции.

Когато се говори за универсалния принцип, може би е добре да се изостави дори и анализа на фактора приложимост, макар че законът борави именно с този израз, за да обозначи действието си. Приложимостта винаги е свързана с практиката, а правната логика сочи, че практиката, а оттам и процесуалните механизми, се нагаждат към материалноправните основания, а не обратното. Не би следвало да се отговаря с абсолютна категоричност и доколко международното право приема или отхвърля регламентирането на този принцип в законите. Държавите са независими в избора си на законодателни решения и доколкото се съобразяват с избора на други-

те държави и спазват останалите принципи на международното право, решенията им не търпят санкция. Гаранциите на международното правосъдие са относителни и колкото и възприемчива да е националната правна система към техните възможности, тя все пак трябва да има опората на собствените си основания. Законите на държавата са призовани да гарантират преди всичко ценностите на обществото на държавата, а съвместимостта им с останалите се осигурява от международното право. Макар и свързани, тези системи не са лишени от независимостта си. В тази светлина, според нас, би трябвало да се разглежда универсалният принцип на действие на закона в пространството и да се търсят неговите основания.

Универсалният принцип съществено се различава от останалите принципи на действие на закона в пространството. Докато за останалите нарицателното „принцип“ е с помощно значение, отразявайки предимно аспекта „приложимост“ на закона на държавата, то за разглежданата конструкция това нарицателно би могло да се анализира в конкретната си същност. В правото, както и в други материи, „принципът“ има значението на ръководно начало. Възприемането на някакъв принцип в най-голяма степен отговаря на „идеалните“ основания на правните подходи и решения. В наказателноправната уредба точно универсалният принцип най-много се доближава до същинската насока на ръководните начала. Заради това неговата основателност не се нуждае от потвърждаване с използването на традиционните подходи, така както не се нуждаят от доказване ценностите, заради които се търсят правните решения. Те са просто даденост, макар и изменчива, а законите се ориентират спрямо тях. Регламентирането на универсалния принцип според нас е акт на „приемане“, с който правната система на отделната държава допуска в своите основания аргументите на общата нетърпимост към определени деяния, но заявява и собственото си, независимо отношение. Държавата споделя посредством международните договори аргументите на международната общност и ангажимента за участие в преследването на тези деяния, но това не я ограничава да излъчи своя позиция към нуждата от преследването им именно на собствената ѝ територия. Международните договори не предлагат обща обосновка на наказателната противоправност на деянията. Тя се намира в националните закони. Те не задължават страните да формулират по идентичен начин престъпните състави на международните престъпления. Компетентността на Международния наказателен съд не обхваща част от транснационалните престъпления, визирани в други договори, по които България е страна. Разминавания може да има и те аргументират привръзка с действието на националния наказателен закон^[10]. По-важното е, че посредством универсалния си принцип държавата прибавя към териториалния обхват на националния си закон особено нетърпимите според съзнанието на обществото си деяния и заявява, че на собствената си територия няма да прояви търпимост към извършителите им. По този начин тя си осигурява собствено и независимо от останалите субекти на международното право основание да задържа и да преследва такива лица, поне на своята територия, независимо от наличието или липсата на обвързаност с международни договори или от отношението на международната общност (стига да не се нарушават международните договори, по които държавата е страна).

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Регламентирането на универсалния принцип в националното законодателство не изключва съобразяването с приоритетните принципи, в това число и на останалите държави – териториален, личен и реален, както и с компетентността на международни правораздавателни институции. Той е в резерв и представлява последна мярка на наказателното законодателство в държавата, целяща да осигури собствената ѝ позицията към тези деяния. Не е нужно отстояването на тази позиция да бъде поставено в зависимост от наличието на други юрисдикции, в това число на Международния наказателен съд или от различния подход на други държави. Тя е израз на

самостоятелните права на суверенната държава и не е нищо повече от функция и продължение на териториалния принцип на действие на наказателния закон.

ЛИТЕРАТУРА

[1]Ганев, М. Историческо развитие и реализация на идеята за постоянно международно наказателно правосъдие. – В: Международното наказателно правосъдие в контекста на българското законодателство., С., 2004.

[2]Гиргинов, А. Извънтериториално действие на Наказателния кодекс – проблеми на правната уредба. Адвокатски преглед, 8/2010.

[3]Гиргинов, А. Теоретико – практически коментар на Наказателния кодекс на Р България., С., 1999, с. 84 – 86.

[4]Илиева, И. Международноправни проблеми на борбата срещу международния тероризъм. Кронос, С., 2005

[5]Илиева, И. Регионални конвенции за борба срещу тероризма. Кронос, С., 2012

[6]Ковачева, Д. Принципът за допълващата юрисдикция на Международния наказателен съд. – В: Международното наказателно правосъдие в контекста на българското законодателство., С., 2004, с.25.

[7]Михайлов, Д. Международно наказателно право., С., 2003., с. 94-107.

[8] Принципи на международното сътрудничество при разкриването, арестуването, екстрадирането и осъждането на виновните за военните престъпления и престъпленията против човечеството. Резолюция на Общото събрание на ООН 3074 /XXVIII/ от 3.12. 1973 г.-В: Сборник от международни документи, 1992 г.

[9]Римски статут на международния наказателен съд. Ратифициран със закон, приет от XXXIX Народно събрание на 15 март 2002 г., Обн., ДВ, бр. 31 от 2002 г., в сила от 1 юли 2002 г.

[10]Тълкувателно решение на Конституционния съд №7 /2 юли 1992 по конст. дело №6. Достъпно на: <http://constcourt.bg/acts>

[11] Farchakhfourret, L. La competence universelle comme instrument de lute contre l' impunite - <http://survie.org/bpem/dossiers-thematiques/justice-penale-internationale/contributions-287/article/la-competence-universelle-comme...>

За контакти:

Ас. Теодора Йовчева, Катедра “Социални, стопански и правни науки”, ВВМУ „Никола Й. Вапцаров“, гр. Варна, тел.: 0882 85 55 51, e-mail: t_joycheva@mail.bg

Докладът е рецензиран.